

Секція: Економічна теорія

Тарасенко А.Г.

*старший викладач кафедри фундаментальних економічних дисциплін
Національної академії статистики, обліку та аудиту
м. Київ, Україна*

ТРАНСФОРМАЦІЯ УЯВЛЕНЬ ПРО КАТЕГОРІЮ КАПІТАЛУ В СВІТЛІ НОВІТНІХ КОНЦЕПЦІЙ ЕКОНОМІЧНОЇ НАУКИ

В сучасній економічній науці неухильно затверджується уявлення про соціально-економічний розвиток суспільства, як досить широке поняття, що включає не тільки економіку, технології, знання, соціальні аспекти, але й суспільні інститути, правові обмеження, політичну систему тощо. Розвиток економічної теорії та практики приводять до висновку про існування не таких помітних як праця, фізичний капітал чи природні фактори, але досить потужних сил взаємодії між традиційними чинниками економіки.

Мова йде про так званій «соціальний капітал» нації, стрижнем якого є інституціональна структура суспільства, яка формує стимули до винаходів, інновацій, до ефективної організації виробничого процесу, до зменшення трансакційних витрат економіки, створення ефективної юридичної системи для контролю за виконанням угод, за визначенням та захистом прав власності.

Формування концепції соціального капіталу здійснюється шляхом подолання усталених і застарілих поглядів на капітал, як на деяке однорідне явище матеріально-виробничого характеру, з іншого боку, воно передбачає синтез досягнень різних економічних шкіл.

Одразу слід зауважити неоднозначність самого поняття «капітал» в економічній науці, оскільки різні економічні школи трактують це поняття по різному. Так, в марксистській політекономічній традиції капітал розглядається із соціально-класових позицій - як суспільне відношення сфери суто матеріального виробництва, пов'язане із класовим поділом суспільства, власністю на засоби виробництва і експлуатацією найманої праці.

Загальновідомо, що ортодоксальними представниками цього теоретичного підходу такі поняття як «людський капітал» та «соціальний капітал» взагалі не визнаються як наукові. Хоча, вже французький економіст-класик XIX ст. Ж.-Б. Сей вважав, що капітал за своєю природою завжди нематеріальний, оскільки продукує капітал не матерія, а цінність, яка міститься в ній. В цінності самій по собі немає нічого матеріального.

Протягом XX століття ідея про те, що капітал складається із одних фізичних активів, була остаточно підірвана. Натомість, поступово ствердився більш всеохоплюючий погляд, згідно з яким капіталом є *будь-який* актив – фізичний чи людський, що володіє здатністю генерувати потік майбутніх доходів[1]. Згідно з таким розширеним тлумаченням, до капіталу відносяться всі елементи суспільного багатства, які накопичуються і використовуються в соціально-економічній діяльності та приносять дохід, в тому числі у негрошовій формі. Очевидно, що соціальний капітал переконливо підпадає під цю дефініцію.

В неокласичній традиції ця теза знайшла відображення в так званому «поширювальному» тлумаченні національного багатства і капіталу. Згідно до неї капітал почав визначатися як будь-яка цінність, не обов'язково суто матеріального характеру, що генерує потік доходу на протязі визначеного часу, причому будь-який дохід завжди є продуктом певного різновиду капіталу. Джерелом соціально-економічного прогресу було визнано не тільки матеріально-речову форму капіталу та робочу силу, а й, у все зростаючій мірі, людський капітал, концепція якого була розроблена в західній економічній науці в 60-х роках XX століття рядом видатних вчених. (Т. Шульц, Г. Беккер, Л. Туроу та ін.)

Таким чином, було розширено поняття капіталу в його класичному розумінні і спростовано положення про самодостатність трьох факторів виробництва – праці, землі та фізичного капіталу – для пояснення процесу соціально-економічного розвитку.

Невипадково один з визначних теоретиків соціального капіталу також трактує його як визначений «потенціал суспільства», що виникає як результат існування довіри між його членами[2, с.52]. Таким чином, в процесі взаємодії створюється визначена цінність для тих акторів, які володіють ресурсом довіри і ця цінність залежить від їх соціальної організації. Соціальний капітал виступає тут як причинне поняття, тому що довіра створює умови для взаємності, соціальна взаємодія і співробітництва.

Слушною є думка про те, що капітал не обмежується лише кількістю землі, заводів і грошей у банку, він обов'язково включає у себе репутацію, зв'язки, освіту, що у всі віки були найбільш невідчужуваною формою власності[3, с.28]. Такої ж точки зору дотримувався і відомий французький соціолог П. Бурдь'є, принципово виступаючи проти зведення різних форм капіталу лише до його економічної форми[4].

Як і у випадку із фізичним чи людським капіталом, соціальний капітал може виступати, до певної міри, як заміник, так і доповнювачем інших форм капіталу. Головна його відмінність від традиційних форм капіталу полягає в тому, що останні можуть бути отримані на відповідних ринках, тоді як джерело мобілізації соціального капіталу – мережа соціальних інститутів та відносин. Це – якість, створена завдяки взаємодії між людьми, яка підсилює ефективність інших форм капіталу.

На мезорівні деякі вчені виділяють таку категорію як організаційний соціальний капітал. Він визначається як ресурс, що відбиває характер соціальних відносин у межах організацій і проявляється через різні рівні учасників колективної дії[5]. Функція організаційного соціального капіталу полягає у формуванні соціального середовища організації, соціальної взаємодії, яка дозволяє виявити приховану індивідуальну кваліфікацію та підсилити вже існуючу.

На макрорівні соціальний капітал визначається як «соціальний капітал нації» або національний соціальний капітал. Під ним розуміється вклад соціальної організації даної нації в її соціально-економічний розвиток. До

соціального капіталу нації відносяться формальні та неформальні інститути, відношення та норми, які визначають якість та кількість соціальних взаємодій в суспільстві і які в кінцевому рахунку впливають на формування економічних переваг нації і складають її головний стратегічний ресурс. Якість соціального капіталу нації залежить від узгодженості його політичного, соціального та економічного аспектів, від того, наскільки офіційні політичні норми та цінності співпадають чи не співпадають із неформальними соціальними цінностями та правилами і наскільки вони сприяють соціально-економічному розвитку чи, навпаки, гальмують його. Саме тому багатьма дослідниками відзначається значення соціального капіталу нації у побудові громадянського суспільства, що в свою чергу є необхідною умовою формування соціально орієнтованої ринкової економіки.

Дослідники соціального капіталу відзначають той факт, що соціально-економічний розвиток нації визначається тим, як було сформоване інституційне середовище суспільства. В тих країнах, де воно складалося історично, так би мовити, шляхом „знизу”, під впливом національних традицій, звичаїв, моральних норм та цінностей таке інституційне середовище є особливо стійким і воно сприяє соціально-економічному розвитку суспільства та його єдності. Коли ж суспільні інститути привносяться ззовні, і не мають історичних національних коренів у даному суспільстві їх становлення є досить проблематичним, болісним і довготривалим і в кінцевому рахунку гальмує розвиток суспільства.

На макрорівні інвестиції у соціальний капітал мають на меті мобілізувати внутрішній потенціал будь-якої нації, щоб досягнути становлення її ефективних формальних і неформальних інститутів, що гарантують економічний розвиток, формування громадянського суспільства, елементарну безпеку та повагу до прав власності. Соціальний капітал нації виступає не просто як сукупність індивідуального чи групового та інституційного капіталу суспільства, а як важливе суспільне благо. Система соціальних інститутів, формальних чи

неформальних, виступає як важлива форма суспільного капіталу, віддача від якого підвищується із плином часу.

Таким чином, соціальний капітал має „соціальну” і „капітальну” складові, оскільки він міститься у інститутах та соціальних мережах більше, ніж у індивідах, будучи одночасно тим важливим ресурсом, який приносить користь всьому суспільству по мірі його накопичення.

Отже, найбільш значним кроком в соціально-економічному розвитку сучасної епохи є виникнення нової системи утворення суспільного багатства, в якій накопичення речового капіталу як ключового чинника економічного зростання поступається місцем накопиченню людського і соціального капіталу. Це зумовлює подальшу системну трансформацію наукових уявлень про суть основоположних економічних явищ, таких як цінність (вартість), продуктивна праця, суспільне багатство, соціально-економічний розвиток, тощо, та капіталу як соціально-економічного явища і наукової категорії.

Література:

1. Bowen H. R. et al. Investment in Learning. San Francisco, 1978, 362 p.
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. М., 2008. – 730 с.
3. Латынина Ю. К истории капитализма // Знание – Сила. - 1995. - №9. - С.18-28.
4. Бурдье П. Социальное пространство и генезис «классов»/Бурдье П. Социология политики. М.: Socio-Logos, 1993. - С. 55-97.
5. Leana, C. R., & Van Burren H. J. (1999). Organizational social capital and employment practices. Academy of Management Review. 24(3): pp.538-555